

2005. – № 2. – С. 96-103.

5. Вагин Ю. Р. Психология жизни и смерти / Ю. Р. Вагин. – СПб. : Питер, 2001. – 160 с.

6. Водопьянова Н. Е. Синдром «психического выгорания» в коммуникативных профессиях : психология здоров'я / под ред. Г. С. Никифорова. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2000. – С. 443–463.

7. Москалец В. П. Психологія суїциду: [посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Москалец, Л. Е. Орбен-Лембрик, М. В. Миколаївський]. – К. : Академвидав, 2004. – 286 с.

8. Форманюк Т. В. Синдром «эмоционального сгорания» как показатель профессиональной дезадаптации учителя / Т. В. Форманюк // Вопросы психологии, 1994. – № 6. – С. 57–64.

9. Щотка О. П. Психологія праці та особливості вчителя : навч-метод. посіб. для студ. пед. спец. / Ніжин. держ. ун-т ім. М. В. Гоголя. – Ніжин : НДУ, 2008. – 123 с.

#### **УДК 159.9: 159.94**

*Поляков І.О., к. психол. н., старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології НУЦЗУ;*

*Краснокутський М.І., начальник кафедри фізичної підготовки НУЦЗУ*

### **ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СТАНУ ПЕРЕДСТАРТОВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ У СПОРТСМЕНІВ ПОЖЕЖНО-ПРИКЛАДНОГО СПОРТУ**

У своїй статті автори проаналізували основні існуючі концептуальні підходи щодо визначення понять передстартової мобілізації спортсменів. А.В. Алексеев у своїй класифікації виділяє три групи психічних станів: нормальний, патологічний і мобілізаційний. Але автори припускають, що для спортсменів пожежно-прикладного спорту найбільш підходить визначення цього поняття, яке дає А. Ц. Пуні. Цей стан не охоплює проміжки між змаганнями й може навіть перед деякими з них взагалі не виникати або проявлятися в слабкій формі. Спортивна форма пов'язана з максимальною мобілізацією спортсмена на показ високого результату, причому мобілізація повинна підкріплюватися його фізичною, технічною й тактичною підготовленістю.

*Ключові слова.* Передстартові психічні стани, передстартова мобілізація, спортсмени пожежно-прикладного спорту, «спортивна форма».

В своей статье авторы проанализировали основные существующие концептуальные подходы относительно определения понятий предстартовой мобилизации спортсменов. А.В. Алексеев в своей классификации выделяет три группы психических состояний: нормальный, патологический и мобилизационный. Но авторы допускают, что для спортсменов пожарно-прикладного спорта наиболее подходит определение этого понятия, которое дает А.Ц. Пуни. Это состояние не охватывает промежутки между соревнованиями и может даже перед некоторыми из них вообще не возникать или проявляться в слабой форме. Спортивная форма связана с максимальной мобилизацией спортсмена на показ высокого результата, причем мобилизация должна подкрепляться его физической, технической и тактической подготовленностью.

*Ключевые слова:* предстартовые психические состояния, предстартовая мобилизация, спортсмены пожарно-прикладного спорта, «спортивная форма».

**Постановка проблеми.** На сьогодні вивчення психічних станів у прикладній галузі психологічної науки – психології спорту, незважаючи на безліч теоретичних і прикладних досліджень, має досить велику кількість невирішених проблем. По-перше, це відсутність єдиної класифікації та структури психічних станів, а по-друге – відсутність більш-менш загальноприйнятого визначення самого поняття «психічний стан».

Дослідженню психічних станів у спорті, особливо передстартових станів спортсмена, присвячена величезна кількість літератури. Проте досліджень особливостей стану передстартової мобілізації у спортсменів, що займаються професійно-прикладними видами спорту (наприклад, пожежно-прикладний спорт), на сьогоднішній момент виявлено вкрай мало, хоча деякі автори досить обґрунтовано їх розглядали [2].

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Протягом багатьох років різні автори постійно намагались розкрити поняття «психічних станів» та класифікувати їх за різними принципами:

✓ *психічні стани* розроблені В.А. Ганzenом, Е.П. Ільїним, М.Д. Левітовим, А.Ц. Пуні, С.Т. Рубінштейном, Ю.Е. Сосновніковою, В.Н. Юрченко й іншими [3; 5; 6];

✓ *психічні стани у спорті, передстартові стани* – Т.А. Ганюшкіною, А.Ц. Пуні, Г.Н. Цингаловою, О.А. Черніковою і багатьма іншими [3; 5; 6];

✓ *передстартові стани бійців елітних військових підрозділів* – А.О. Кадочніковим, А.Е. Тарасом [2].

**Метою** даної статті є визначення поняття стану передстартової мобілізації у спортсменів пожежно-прикладного спорту.

**Виклад основного матеріалу.** Як відомо, пожежно-прикладний спорт (ППС) – це змагання з перевірки навичок та прийомів, необхідних під час гасіння пожеж (подолання перешкод, уміння користуватися пожежно-технічним озброєнням тощо). Змагання з ППС передбачають такі випробування: пожежну естафету, підйом штурмовою драбиною на 4-поверхову вежу: подолання 100-метрової смуги з перешкодами і виконання дій, які необхідні при гасінні пожежі; бойове розгортання від мотопомпи.

Пожежно-прикладний спорт поєднав у собі такі дисципліни, як легка атлетика, гімнастика та професійне володіння технічними засобами. Для цього виду спорту характерна активна рухова діяльність із граничним проявом фізичних і психічних якостей, а також різнобічний прояв здатностей спортсмена. Спортивні досягнення залежать від власних рухових можливостей спортсмена.

Оскільки початок виконання спортивних нормативів здійснюється за попередніми командами – «На старт!» і «Увага!» (також дозволяється подавати команди свистком: першу – два свистки (короткий і довгий) – «На старт!», другу – тривалий – «Увага!») та виконується постріл зі стартового пістолета (або дається уривчаста голосна команда «Марш!», супроводжуючись різким опусканням раніше піднятого прапора), набуває значення рівень передстартової готовності – піку «спортивної форми» спортсмена.

Найвищу працездатність у тренувальному циклі називають «спортивною формою». Однак це поняття може бути застосоване не тільки стосовно спортивною, але й інших видів діяльності, у яких потрібне досягнення максимальної готовності на певний термін (до конкурсу, до іспиту, до захисту дисертації тощо). Дотепер дане поняття недостатньо визначене та викликає час від часу жваву дискусію, яка зводиться до того, чи є стан «спортивної форми» якісно іншим, ніж стан високої тренуваності, чи ні. І. П. Байченко (1962) висунув гіпотезу, що стан «спортивної форми» відрізняється від стану високої тренуваності, і головною ознакою першого є наявність у спортсменів підвищеної реактивності. Це означає, що спортсмен, що перебуває в стані «спортивної форми», на відміну від реакцій у попередньому стані високої тренуваності, на стандартне навантаження проявляє більшу, а не меншу, як варто було б очікувати, реакцію вегетативної системи.

Безсумнівно, підвищена реактивність – не загальне явище, але воно все ж таки має місце, тому необхідно з'ясувати механізми її появи й роль у прояві тренуваності.

Підготовка до змагання викликає в людини нервово-емоційну напругу. Переживання перед майбутнім виступом, настроювання на показ граничного на даний момент результату може призводити до того, що емоційний компонент починає займати усе більш вагоме місце в керуванні поведінкою. Внаслідок цього емоційне збудження, яке звичайно проявляється в людини незадовго до змагань і під час їх, через стійку й інерційну домінанту стає постійним (стійким) станом. На цьому тлі виконання стандартного навантаження й дає високу реактивність, яка виражається в тому, що на минуле навантаження організм реагує більш марнотратно, більшими вегетативними зрушеннями. Дана надбавка зв'язана не з дорожчанням фізичної роботи, а з перенадмірністю регулювання через підвищений емоційний фон. Таким чином, у людини, що готується до змагань, енергетична вартість роботи змінюється у зв'язку з посиленням її психічної активності.

На користь такого тлумачення феномена підвищеної реактивності свідчить дослідження, проведене Е. П. Ільїним зі співавторами (1979). У студентів вимірялися енерговитратні при виконанні степ-тесту у двох станах – спокійному й при емоційному збудженні (безпосередньо перед іспитом). В останньому випадку енерговитрати на виконання однієї й тієї ж механічної роботи були на 50% більші. Таким чином, було виявлено подібне з феноменом підвищеної реактивності явище, яке не мало ніякого відношення до стану «спортивної форми». Однак цей феномен може з'являтися й у спортсменів за якийсь час до змагань. Очевидно, чим більше хвилювання й тривожність спортсмена при підготовці до змагань, тим більше шансів виявити в них згаданий феномен. І тому зовсім слушне зауваження А. Б. Гандельсмана й В. В. Васильєвої (1967), що пояснення стану «спортивної форми» треба шукати в ранніх передстартових станах спортсмена, тобто у впливі емоцій.

Очевидно, що феномен підвищеної реактивності не можна розглядати як критерій «спортивної форми» і очікувати від спортсмена рекордних результатів тільки-но він з'явиться.

Справа в тому, що стан підвищеної емоційності, що триває довгий час, не вигідний для організму. Поведінка людини втрачає пластичність. Вклю-

чення на повну потужність у процес регуляції симпатоадреналінової системи може підвищити працездатність спортсмена до рівня, який недоступний йому у звичайних умовах. Однак розрядка виниклого домінантного осередку (установки на результат) може з'явитися навіть з неадекватного приводу, тому що, згідно із фізіологічними законами саморегуляції, система, що перебуває в напруженому стані, прагне звільнитися від надлишку збудження. Не випадково найбільша кількість зривів гальмівних реакцій спостерігається у спортсменів у ті періоди, коли йде гостра боротьба за місце в збірній команді. Тоді спостерігаються й невротичні реакції тривожного очікування, неадекватні форми поведінки й реагування на ситуацію.

Отже, стан «бути у формі», бути готовим виявити всі свої можливості, передбачає підготовленість людини до діяльності (наявність умінь, розвинених якостей, фізичний стан) і її настрою на максимальну мобілізованість (готовність до діяльності).

У психологічній літературі є різне розуміння й термінологічне позначення цього психологічного компонента спортивної форми. А. Ц. Пуні говорить про готовність до змагання, болгарський психолог спорту Ф. Генів – про мобілізаційну готовність [5; 6];. Незважаючи на розбіжності, можна констатувати, що автори мають на увазі досить стійкий, що триває кілька днів, стан, що відбиває виникнення цільової домінанти, що направляє свідомість людини на досягнення високого результату, і готовність боротися з будь-якими труднощами на майбутніх змаганнях. Стан готовності не охоплює проміжки між змаганнями й може навіть перед деякими з них взагалі не виникати або проявлятися в слабкій формі. У той же час це й не оперативний стан, як стартове або передстартове хвилювання, що виникає за 1-2 дні до змагань або за кілька годин. Настроюватися психологічно спортсмен може кілька тижнів, і чим ближче день змагання, тим виразніше будуть проявлятися в нього ознаки змагальної домінанти.

У цьому стані мобілізуються саме ті функції (психічні й фізіологічні), які забезпечують досягнення результату в даному виді спорту. В.В. Медведєв (1968), наприклад, спостерігав, що волейболісти, для яких сприйняття ситуації на ігровому майданчику відіграють велику роль, у стані «спортивної форми» сприймали схему розташування гравців на майданчику значно точніше, ніж коли вони були «не у формі». У гімнастів же, що перебувають в «спортивній формі», збільшення в обсязі й точності сприйняття було досить незначним. Це можна пояснити тим, що для них обсяг і точність зорового сприйняття багатьох об'єктів у просторі не відіграють істотної ролі.

А.Ц. Пуні (1973) підкреслює необхідність впевненості спортсмена для формування готовності до змагання. Очевидно, що оптимальний рівень впевненості найбільшою мірою сприяє успішній діяльності спортсмена. Наявність деякої непевності свідчить про адекватність відбиття людиною труднощів змагальної боротьби (несприятливі погодні умови, несправне технічне оснащення тощо). У той же час при завищеній або заниженій впевненості, як правило, відзначається неадекватність мотиваційних установок і рівня домагань спортсменів, які приводять до неповної мобілізації їх можливостей (в одному випадку через те, що спортсмен не вважає потрібним «викладатися», а в іншому – тому що вважає таку мобілізацію неможливою).

Очевидно, співвідношення «впевненості – непевності» у різних людей індивідуальне, звідси й часта поява несподіваних для самого спортсмена рекордів. Отже, при діагностиці стану готовності до змагання надавати почуттю впевненості вирішальне значення навряд чи доцільно. Однак ураховувати його, зіставляючи з реальними можливостями спортсмена, корисно, тому що воно свідчить про мобілізаційну настроєність.

Об'єктивно ж у них на піку готовності було незрівнянно менше, чим при спаді, випадків з перевагою гальмування по «внутрішньому» балансу й значно більше випадків з урівноваженістю й перевагою збудження, що свідчить про велику потребу в руховій активності в стані «спортивної форми», про енергетичну зарядженість спортсменок.

Аналогічні зрушення в стані «спортивної форми» спостерігалися й по «зовнішньому» балансу, що свідчить про підвищене емоційне тло в спортсменок на піку їх готовності до змагання.

Нарешті, стан готовності до змагання пов'язаний з вольовою мобілізацією духовних сил. Це готовність виявити максимум вольового зусилля, не допустити розвитку несприятливого емоційного стану, направити свідомість не на переживання значимості змагання й очікування успіху або невдачі, а на контроль своїх дій і дій суперника. Вольова мобілізація повинна сприяти, якщо буде потреба, й включенню в регуляцію емоційного механізму за участю симпатoadреналінової системи, щоб процес регулювання наблизився до екстремального.

Необхідно враховувати, що переживання людиною майбутньої змагальної діяльності й без того можуть активізувати симпатoadреналінову систему, яка починає домінувати над вольовим контролем. Це таїть у собі певну небезпеку, тому що робота функціональних систем стає нестабільною й досить погано регульованою. Тому М. Буаже, говорячи про стан «спортивної форми», відзначав, що лише одиницям вдається підтримувати максимальну енергію; сто спортсменів залишаються поза бажаною формою, а сто інших впадають у стан перетренованості.

А.Ц. Пуні (1959) розділив передстартові стани спортсмена за рівнем активації (емоційного збудження) на три види: *стан лихоманки, бойового збудження й апатії* [5; 6];

*Передстартова лихоманка*, вперше описана О. А. Черніковою (1937), пов'язана із сильним емоційним збудженням. Вона супроводжується неухильною, нестійкою переживань (одні переживання швидко замінюються іншими, протилежними по характеру), що в поведінці призводить до зниження критичності, до примхливості, упертості й брутальності у відносинах із близькими, друзями, тренерами. Зовнішній вигляд такої людини відразу дозволяє визначити її сильне хвилювання: руки й ноги тремтять, на дотик холодні, риси особи загострюються, на щоках з'являється плямистий рум'янець. При тривалім збереженні цього стану людина втрачає апетит, нерідко спостерігаються розлади кишечника; пульс, подих і артеріальний тиск підвищений і нестійкий.

*Передстартова апатія* протилежна лихоманці. Вона виникає або при небажанні людини виконувати майбутню діяльність через часту її повторюваність («приїлася»), або у разі, коли при великому бажанні здійснювати діяльність, як наслідок, відбувається «перегоряння» через емоційне збудження,

що довгостроково тривало. Апатія супроводжується зниженим рівнем активності, гальмуванням, загальною млявістю, сонливістю, сповільненістю рухів, погіршенням уваги й сприйняття, порідшенням пульсу, ослабленням вольових процесів.

*Бойове збудження (або «бойова готовність»)*, з погляду А.Ц. Пуні, є оптимальним передстартовим станом, під час якого спостерігаються бажання й настрої людини на майбутню боротьбу. Емоційне збудження середньої інтенсивності допомагає мобілізації й зібраності людини.

А.В. Алексеев у своїй класифікації виділяє три групи або категорії психічних станів: нормальний, патологічний і мобілізаційний [1; 2].

Щоб легше орієнтуватися в досить великому різноманітті психічних станів, зручніше, усе це різноманіття розділити на три основні категорії, на три головні групи.

*Перша група – норма.* Норма – цей такий стан організму, при якому усі органи й системи функціонують цілком успішно згідно із законами природи: мозок мислить логічно; серцево-судинна система, завдяки гарній роботі здорового серця, а також артеріальних і венозних судин, забезпечує високу якість кровообігу, легені легко й вільно вдихають повітря з його киснем і видихають зайвий вуглекислий газ; шлунково-кишковий тракт повністю переробляє з'їдені продукти; печінка надійно знешкоджує отруйні з'єднання і т.д. Таким чином, мова йде про якісне функціонування всіх органів і систем, яке здійснюється при звичайному, нормальному, не напруженому режимі життєдіяльності організму, що забезпечує високопродуктивну роботу психічного апарата – головного мозку.

*Друга група – хворобливі відхилення від психічної норми.* Або, інакше кажучи, *психічна патологія.* Термін «патологія» походить від давньогрецького слова «патос», що означав «страждання». Причин для виникнення різних страждань у сучасному світі цілком достатньо. Однак треба відразу ж сказати, що розвиваються при цьому патологічні стани і лише в рідких випадках досягають такої гостроти й ваги, при яких потрібна спеціальна психотерапевтична допомога.

Психологічні прояви, спостережувані у спортсменів-рукопашників, найчастіше досить тонкі, своєрідні, а їх симптоматика визначається специфікою професійно-прикладної діяльності.

Треба добре усвідомити, що всі подібні відхилення від норми, зв'язані, у першу чергу, з порушеннями психічного апарату в головному мозку. Вони можуть бути короткочасними й пройти самі по собі, але можуть і зафіксуватися надовго. Однак при цьому немає, як правило, поразки глибоких психічних механізмів, що визначають сутність особистості людини, – вона залишається психічно нормальною у загальноприйнятому значенні цих слів. Тому, якщо з подібними відхиленнями від норми звернутися за допомогою до психолога в загальній психологічній мережі, той не зможе виявити специфічне відхилення від норми та вирішить, що спортсмен не потребує психологічної допомоги. А проте явно патологічні, але зумовлені специфікою спортивної діяльності відхилення від норми заважають спортсменам успішно займатися своєю справою [1; 4].

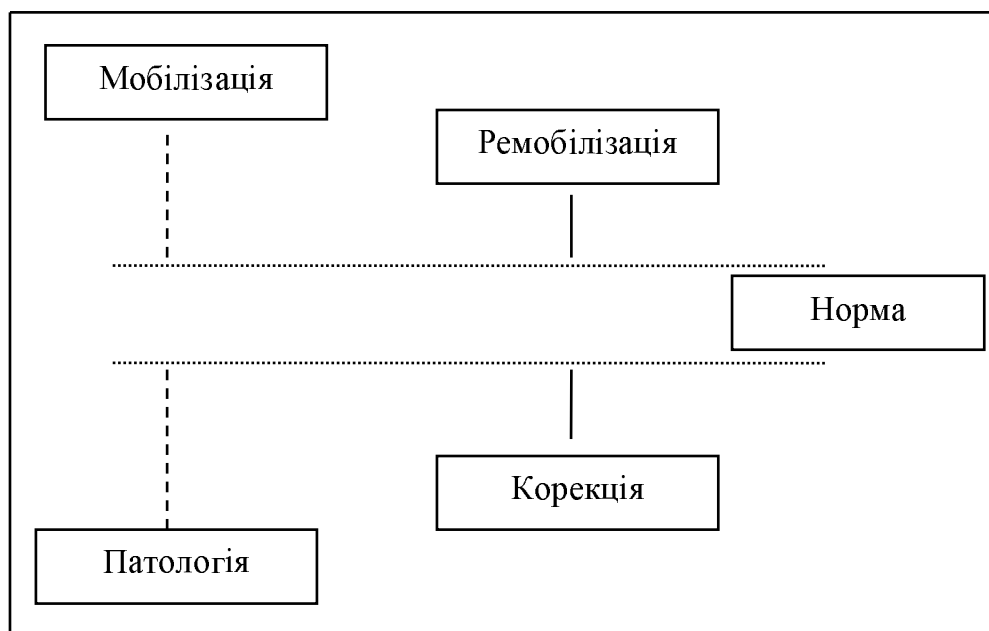
*Третя група – мобілізований стан організму.* Для нього характерно високоактивне функціонування тих органів і систем, якими має бути здійснена

яка-небудь важка діяльність, наприклад, показати потрібний результат або виграти бій. Розв'язок подібних важких завдань, специфічних для рукопашного бою, вимагає включення в найвищу активність відповідних резервних сил організму, що ніколи не спостерігається при його звичайному нормальному стані.

Говорячи про психічну мобілізацію, необхідно уточнити наступні обставини. Хоча пускові механізми, що включають організм як у патологічний, так і в мобілізаційний стан, а також забезпечують норму, перебувають у психічному апараті рукопашників, у їхньому головному мозку, проте правомірніше говорити не про чисто психічні, а про психофізичні стани.

Наприклад, рукопашник напередодні бою поставив перед собою завдання – бути в бою гранично агресивним. Якщо слідом за таким «самонаказом» у нього не почне сильніше битися серце, не поглибитися дихання, м'язи не стануть більш працездатними, у крові не збільшиться кількість норадреналіну й глюкози, не загостряться зір і слух, не активізується діяльність інших систем організму, то поставлене психічне завдання, не «підтримане» фізичним станом організму, просто не зможе бути реалізоване. От чому надалі буде використовуватися термін «психофізичний», а не «психічний» стан організму. Наводиться проста схема, що ілюструє це положення (див. рисунок 1).

Практика показує, що дана схема значно полегшує орієнтування в тих численних і різноманітних психофізичних станах, які спостерігаються у спортсменів у процесі навчально-тренувальних занять і під час виступів на змаганнях [2].



**Рис .1. Схема психофізичних станів**

Ремобілізація – особливий процес, що став предметом досить актуальних в останні десятиліття досліджень.

Процес ремобілізації полягає у різкому вимиканні організму з великої, часом надмірної, психофізичної напруги й недотриманні правил про необхідність поступового переходу від великої напруги до звичайного, повсякденно-

го функціонування всіх органів і систем. Цей перехід з високої мобілізованості до звичайних, звичних навантажень, правильніше назвати «ремобілізацією» (латинська частка «ре» означає «назад»). За неправильно проведеної ремобілізації в організмі розвивається, якщо вдатися до порівняння, щось подібне тому, що відбувається з пасажиром швидкого автобуса, якщо він різко гальмує, – усіх кидає вперед, збиваючи з ніг і травмуючи. Так і в організмі спортсмена, виведеного на рівень найвищої мобілізованості – усі системи працюють у такому напруженому режимі, що їх не можна вимикати відразу, тому що слідом за цим відразу ж виникають своєрідні порушення, навіть «поломки» у діяльності тих або інших органів і систем.

Висновки. Отже, у своїй статті ми проаналізували основні існуючі концептуальні підходи щодо визначення понять передстартової мобілізації спортсменів. Гіпотетично ми припускаємо, що для спортсменів пожежно-прикладного спорту найбільш підходить визначення цього поняття, яке дає

А. Ц. Пуні: «*Передстартова мобілізація спортсмена – це стійкий, що триває кілька днів, стан, який відбиває виникнення цільової домінанти, що направляє свідомість людини на досягнення високого результату і готовність боротися з будь-якими труднощами на майбутніх змаганнях*».

Цей стан не охоплює проміжки між змаганнями й може навіть перед деякими з них взагалі не виникати або проявлятися в слабкій формі. У той же час це й не оперативний стан, як передстартова лихоманка, що виникає за 1-2 дні до змагань або за кілька годин. Настроюватися психологічно спортсмен може кілька тижнів, і чим ближче день змагання, тим виразніше будуть проявлятися в нього ознаки змагальної домінанти. Спортивна форма пов'язана з максимальною мобілізацією спортсмена на показ високого результату, причому ця мобілізація повинна підкріплюватися його фізичною, технічною й тактичною підготовленістю. Однак це хоча й стабільний, але все-таки тимчасовий стан спортсмена (його тривалість визначається багатьма факторами, у тому числі й індивідуальними особливостями: одні спортсмени можуть перебувати в мобілізованому стані кілька тижнів, інші – кілька днів). У світлі вищевикладеного можна зробити два висновки: по-перше, протягом сезону спортсмен може кілька раз входити й виходити зі спортивної форми; по-друге, вона властива як майстрам спорту, так і спортсменам-розрядникам, тому що останні теж можуть мобілізуватися на певне змагання й показати на ньому кращий для себе результат у сезоні.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Воронова В. І. Психологія спорту : навч. посібник / В. І. Воронова. – К. : Олімпійська література, 2007. – 298 с.
2. Кадочников А. А. К бою готов! Стрессоустойчивость в рукопашном бою / Кадочников А. А. – Изд. 2-е, перераб. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 160 с.
3. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека / Н. Д. Левитов. – М. : Просвещение, 1969. – 342 с.
4. Психология спорта высших достижений / под ред. А. В. Родионова. – М. : ФиС. 1979. – 144 с.



5. Пуни А. Ц. Некоторые психологические вопросы готовности к соревнованиям в спорте / А. Ц. Пуни. – Л. : ГДОИФК им. П.Ф. Лесгафта, 1973. – 267 с.

6. Пуни А. Ц. Процесс и система звеньев психологической подготовки к соревнованиям в спорте / А. Ц. Пуни. – Л. : ГДОИФК им. П.Ф. Лесгафта, 1979. – 328 с.

## УДК 159.9

*Приходько Д.П., к. психол. н., доцент кафедри психології та педагогіки, Харківський університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба;*

*Злотніков А.Л., к. психол. н., провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (суспільно-політичних проблем), Харківський університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба*

### АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

У наданій роботі розглядаються проблеми соціально-психологічної адаптації курсантів у період навчання на молодших курсах. Досліджені детермінанти, динаміка та психологічні механізми соціально-психологічної адаптації курсантів Харківського університету Повітряних Сил до виконання навчально-бойових завдань. Розглянуті соціальні та психологічні умови соціально-психологічної адаптації до діяльності курсантів молодших курсів у період навчання, виконання службових обов'язків, при несенні служби у нарядах і стрес-фактори, що впливають на них.

*Ключові слова:* соціально-психологічна адаптація, курсанти молодших курсів, особливі умови діяльності, психологічні механізми.

В представленной работе рассматриваются проблемы социально-психологической адаптации курсантов в период обучения на младших курсах. Исследованы: детерминанты, динамика и психологические механизмы социально-психологической адаптации курсантов Харьковского университета Воздушных Сил к выполнению учебно-боевых задач. Рассмотрены социальные и психологические условия социально-психологической адаптации к деятельности курсантов младших курсов в период обучения, выполнения служебных обязанностей, при несении службы в нарядах и стресс-факторы действующие на них.

*Ключевые слова:* социально-психологическая адаптация, курсанты младших курсов, особые условия деятельности, психологические механизмы.

**Постановка проблеми.** Аналіз результатів наукових досліджень стосовно питання надійності діяльності особистості в особливих та екстремальних умовах дає можливість стверджувати, що зацікавленість цією проблемою є досить великою. Проте на сьогодні існують лише поодинокі дослідження, предметом яких є пошук оптимальних методів прогнозування, оцінки та психологічної підтримки професійної та функціональної надійності працівників ризиконебезпечних професій. Незважаючи на актуальність цієї проблеми, особливо для силових міністерств та відомств держави, вона залишається ще